

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Mykolo Romerio universitetas

EGIDIJUS ROMIETIS: FILOSOFŲ KLAIDOS

Giles of Rome: on the Errors of the Philosophers

SUMMARY

The creed of Giles of Rome had been forming in the tumultuous 13th century when popes politically confronted kings; hierarchs of the Church competed with each other for the greater influence; and the academic atmosphere in Paris University was stifling because of oppressive censorship. As a disciple and follower of Thomas Aquinas Giles was interested in the problems of political power. Relying on the Aristotelian-Thomistic tradition he had written the treatise *De regimine principum* dedicated to the prince, later king Philip IV. In 1270, when bishop Etienne Tempier condemned fifteen philosophical statements, of which thirteen was related to the followers of Averroes, Giles, remaining faithful to the position of Thomas Aquinas, expressed his opinion by the treatise *The Errors of Philosophers*. But the greatest part of his efforts he directed towards Arab philosophers. In 1277, when the *syllabus*, which was directed not only against pagan and Arab Aristotelianism but also against its Christian version elaborated by Albertus Magnus and Thomas Aquinas, was repeatedly announced, Giles started fierce fight. He issued the polemical treatise *Liber contra gradus et pluralitatem formarum*, in which he charged the position of bishop Tempier as incompatible with the truths of Christianity. Because of that he was made to leave Paris and could return there only after the bishop's death. The article brings to light the surroundings of Giles of Rome and analyzes the treatise *The Errors of Philosophers*.

SANTRAUKA

Egidijaus Romiečio pažiūros formavosi XIII a., vykstant politiniams nesutarimams tarp popiežiaus ir karaliaus, Bažnyčios hierarchams nepasidalijant įtakos sferų, esant slogiai akademiniai atmosferai Paryžiaus universitete dėl įvestos cenzūros. Būdamas Tomo Akviniečio mokiniu ir jo sekėju Egidijus domėjosi valdžios ir valstybės valdymo klausimais. Vadovaudamasis aristoteline-tomistine tradicija jis parašė traktatą *Apie valdovų valdžią* (*De regimine principum*), kurį dedikavo princui, būsimajam karaliui Pilypui IV Gražiajam. 1270 m. jis publikavo traktatą *Filosofų klaidos*. Remdamasis tomistiniu mokymu Egidijus atskleidė Aristotelio ir arabų mąstytojų daromas klaidas filosofijoje. Traktatas buvo siejamas su vyskupo Etjeno Tempjė pasmerkтомis 15 tezių.

RAKTAŽODŽIAI: Egidijus Romietis, *syllabus*, filosofinė teologija, aristotelizmas, averoizmas.

KEY WORDS: Giles of Rome, *syllabus*, philosophical theology, aristotelianism, averoism.

1277 m., antrą kartą paskelbus *syllabus*, kuris buvo nukreiptas ne tik prieš pagonišką arba arabizuotą aristotelizmą, bet ir prieš Alberto Didžiojo bei Tomo Akviniečio sukrikščionintą Aristotelio filosofijos versiją, Egidijus pradėjo aršią kovą. Jis paskelbė poleminių traktatų *Knyga prieš laipsnius ir formų daugybę* (*Liber contra gradus et pluralitatem formarum*), kaltinantį vyskupo Tempjė *syllabus*, kaip prieštaraujantį krikščioniškomis tiesoms. Dėl šio traktato jis buvo priverstas palikti Paryžių, į kurį grįžo po vyskupo mirties. Straipsnyje atskleidžiami su Egidijaus gyvenimu susiję istoriniai faktai ir analizuojamas jo traktatas *Filosofų klaidos*.

EGIDIJUS ROMIETIS IR JO APLINKA

Egidijus Romietis (lot. Aegidius Colonna Romanus, pranc. Gilles de Rome, 1246/7–1316 m.), kuriam Bažnyčia suteikė *Doctor fundatissimus* („fundamentaliausias daktaras“) titulą, gimė Romoje, garsioje patricijų Kolonų šeimoje. Apie 1258 m. jis įstojo į neseniai popiežiaus Aleksandro IV (1256 m. gegužės 4 d. bulė *Licet ecclesiae catholicae*) įsteigtą augustinų eremitų ordiną, kurio pagrindinė rezidencija tapo *Santa Maria del Popolo* vienuolynas Romoje. Vienuolyno mokykloje jis studijavo *trivium* ir *quadrivium* disciplinas. 1260 m., pageidaujant tėvams, ordino generolas Lanfrancas Septala pasiuntė Egidijų gramatikos ir laisvųjų menų studijoms į ordino namus Paryžiuje¹. 1266 m. Egidijus jau buvo laisvųjų menų meistris (mokytojas) ir susipažinęs su Aristotelio traktatais. Siekdamas bakalauro laipsnio, 1269–1272 m. jis Paryžiaus universitete klausė Tomo Akviniečio paskaitų. Bakalauro laipsnis Egidijui buvo suteiktas 1276 m. ir jis įgijo teisę komentuoti Petro Lombardo *Sentencijų* knygas.

Egidijų domino valdžios ir valstybės valdymo klausimai. Jis pritarė Tomo Akviniečio idėjai, kad valstybės tikslas yra bendrasis gėris, todėl valstybėje veikiantys įstatymai turi būti nukreipti „į bendrąjį valstybės gėrį“². Siekiant šio tikslo, valstybei reikia vadovo, kuris rem-

damasis prigimtinio įstatymo, formuotų valstybės įstatymus. Šias idėjas Egidijus skelbė ne tik studentams, bet ir princui, būsimajam karaliui Pilypui IV Gražiajam (1268–1314). Pagal nusistovėjusią tradiciją, augustinų ordinas rūpinosi karališkosios šeimos lavinimu. Mirus princo motinai, 1274 m. karalius Pilypas III Drąsusis (1245–1285) vedė Mariją Brabantietę (pranc. Marie de Brabant, 1254–1321) ir paprašė augustinų ordino užsiimti princo auklėjimu. Filosofijos ir valstybės valdymo meno princo mokytoju tapo Egidijus, o kitas augustinas, karališkosios šeimos kapelionas ir notaras Vilhelmas Erkuietis (pranc. Guillaume d’Ercuis, 1265–1314/5), – princo auklėtoju.

1280 m. Egidijus remdamasis aristoteline-tomistine tradicija parašė traktatą *Apie valdovų valdžią* (*De regimine principum*), kurį dedikavo princui Pilypui IV Gražiajam³. Pastarasis iš savo mokytojo perėmė dvi idėjas: karaliai nepavaldūs pozityviajai teisei ir karaliai valdo, siekdami tautai gerovės. Tačiau dėl Bažnyčios pradėtos universiteto cenzūros tolimesnė Egidijaus karjera nutrūko iki 1285 m.

1276 m. popiežius Jonas XXI (lot. Petrus Iulianus, logikas Petras Ispanas, 1210–1277) įpareigojo Paryžiaus vyskupą Steponą Etjeną Tempjė (pranc. Stephan Étienne Tempier, 1200–1279 m.) ištirti ir pateikti ataskaitą apie Paryžiaus univer-

siteto menų fakulteto dėstytojų skelbiamas idėjas. Paryžiaus vyskupas su 16 teologų išnagrinėjo dėstytojų traktatus ir juose atrado 219 Bažnyčios mokymui prieštaraujančių teiginių.

1277 m. kovo 7 d. viešai buvo paskelbtas vyskupo Tempjė *syllabus*⁴, dokumentas, kuriame išvardyti ir pasmerkti bei uždrausti 219 universiteto dėstytojų teiginių, iš kurių 15 priklausė Tomui Akviniečiui. Vyskupas perspėjo, jog tie, kurie nepaisys šio draudimo ir toliau propaguos uždraustus teiginius, bus baudžiami įvairiomis bausmėmis ir net atskiriami nuo Bažnyčios.

Šis dokumentas buvo nukreiptas ne tik prieš pagonišką arba arabizuotą aristotelizmą, bet ir prieš Alberto Didžiojo bei Tomo Akviniečio sukrikščionintą Aristotelio filosofijos versiją. Tai buvo vienas dramatiškiausių įvykių Paryžiaus universiteto gyvenime, kuris ne tik pristabdė tomizmo plėtrą, bet ir šimtmečiams nulėmė eklektinio aristotelizmo įsiviešpatavimą bei slogią akademinę atmosferą.

Egidijus, būdamas Tomo Akviniečio šalininkas, nesutiko su vyskupo *syllabus* ir pradėjo aršią kovą įrodinėdamas savo tiesą. 1278 m. prieš Velykas jis paskelbė poleminį traktatą *Knyga prieš laipsnius ir formų daugybę* (*Liber contra gradus et pluralitatem formarum*), kaltinantį vyskupo Tempjė *syllabus*, kaip prieštaraujantį krikščioniškoms tiesoms ir empiriniam pažinimui. Vyskupas, nesitikėjęs tokio aki-brokšto, sudarė komisiją Egidijaus traktatui ištirti. Komisija po dviejų metų darbo pateikė sprendimą, kuriuo remdamasis vyskupas Tempjė 1279 m. pareikalavo, kad Egidijus išsižadėtų šio traktato. Egidijus nesutiko ir buvo priverstas pa-

likti Paryžių. Jis išvyko į Italiją, kur gyveno 6 metus iki vyskupo Tempjė mirties.

1285 m., tarpininkaujant popiežiui Honorijui IV (it. Giacomo Savelli, 1210–1287), Paryžiaus universiteto absolventui, Egidijus grįžo į Paryžių. Popiežius kreipėsi į naująjį Paryžiaus arkivyskupą Ranulfą Hublonierą (pranc. Ranulph de la Houblonnière (Homblières), angl. Ranulph of Houblonnire, 1225–1288) ir Paryžiaus universiteto kanclerį Nikolą Nonankurtą (pranc. Nicolas de Nonancourt, ?–1290) teigdamas, jog Egidijus Šventajam Sostui pareiškė atsisakąs savo ankstesnių teiginių, kurie prieštarauja Bažnyčios mokymui. Kreipimesi pabrėžiama, kad sudaryta teologų komisija turi viešai pateikti Egidijui Bažnyčios pasmerktus teiginius, kuriuos jis pripažintų klaidingais, ir ypač tuos, kurių išsižadėti reikalavo vyskupas Tempjė. Po šios procedūros pažymima, jog arkivyskupas Šventojo Sosto vardu turės Egidijui suteikti Paryžiaus universiteto teologijos licenciatą, o pačią licenciją persiųsti Romos Kurijai⁵.

1285 m. pabaigoje susirinko Paryžiaus arkivyskupo sudaryta 16 teologų komisija, kuri išanalizavo Egidijaus teiginius. Komisijai Egidijus pateikė traktatą *Klausimas apie melą* (*Questio de deceptione*)⁶, kuriame daug dėmesio skyrė tomistų ir pranciškonų polemikai apie laisvąjį sprendimą. Geranoriškai nusiteikusi komisija nutarė, jog pakaks išklausti tik vieno teiginio *apie valios ir proto santykį aiškinimą*⁷. Po Egidijaus pasisakymo apie valios ir proto dermę buvo priimtas teigiamas sprendimas ir suteiktas teologijos magistro laipsnis. Tais pačiais metais jis pradėjo vadovauti Paryžiaus universiteto Teologijos katedrai, kuri priklausė augustinų eremitų ordinui.

1287 m. ordinas Egidijui suteikė daktaro vardą, o jo mokymą pripažino oficialia ordino doktrina⁸. 1290 m. generalinė kapitula patvirtino Egidijui teisę pačiam rinktis ir kviesti bakalaurus skaityti bei komentuoti Petro Lombardo *Sentencijas* Paryžiaus universitete. Tokią teisę anksčiau turėjo tik ordino generolas.

Vadovaudamas katedrai ir dėstydamas studentams Egidijus parašė nemažai traktatų, parengė įvairiems klausimams skirtus rinkinius (*Quodlibeta*). 1291 m. rudenį jis turėjo nutraukti dėstytojo darbą Paryžiaus universitete, nes buvo pasiūlytas kandidatu į artėjančius ordino generolo rinkimus. 1292 m. sausio 6 d. generalinė kapitula jį išrinko šeštuoju augstinių eremitų ordino generolu. 1293 m. Egidijus įsteigė Paryžiuje augstinių vienuolyną, tiesiogiai pavaldų ordino generolui.

Tuo metu, mirus popiežiui Mikalojui IV (it. Girolamo Masci d'Ascoli, 1227–1292), buvo atšaukti griežti popiežiaus rinkimų nuostatai ir pontifikato rinkimai tęsdavosi ilgai. Praėjus dviems metams po popiežiaus mirties ir vis neišrenkant pontifikato, tarpininkaujant Neapolio karaliui Karoliui II, kardinolų komisija pakvietė celestinių ordino vienuolį Petrą Muronietį (it. Pietro Angelerio arba Pietro da Morrone, 1209–1296) dalyvauti popiežiaus rinkimuose. 1294 m. liepos 5 d. jis buvo išrinktas popiežiumi Celestinu V. Tačiau jis neužilgo pareiškė, kad netinkas tokioms pareigoms ir paprašė leisti atsistatydinti. Kardinolų komisija leidimą suteikė ir 1294 m. gruodžio 13 d. popiežius Celestinas V atsistatydino. Naujuoju popiežiumi buvo išrinktas kardinolų komisijos pirmininkas kardinolas Benedetas Gaetanis (it. Benedetto Caetani, 1235–

1303), pasivadinęs Bonifacu VIII. Jis apsigyveno Romoje ir įkalino popiežių Celestino V bei įsivėlė į daugybę konfliktų⁹.

Bandydamas įkurti popiežiaus vadovaujamą teokratinę ir visuotinę Vakarų valstybę, Bonifacas VIII dėl valdžios pasidalijimo nesutarė su Prancūzijos karaliumi Pilypu IV Gražiuoju. Kilus konfliktui tarp popiežiaus ir karaliaus bei susipriešinus kardinolams buvo paskelbta, jog Celestino V atsistatydinimas yra negaliojantis, todėl Bonifacas VIII yra neteisėtas popiežius.

Egidijus, būdamas popiežiaus Bonifaco VIII draugas, bandė sušvelninti susidariusią padėtį, parašydamas 1294 m. traktatą *Apie popiežiaus atsistatydinimą* (*De renunciatione pope*), kuriame jis išteisinio abu popiežius. Atsidėkodamas Egidijui, 1295 m. balandžio 25 d. popiežius Bonifacas VIII bule jam suteikė Buržo (Bourges) arkivyskupo titulą.

1301–1302 m. Egidijus parašo traktatą *Apie Bažnyčios valdžią* (*De ecclesiastica potestate*), kurį dedikuoja popiežiui Bonifacui VIII. Alaino de Liberos teigimu, šį traktatą „galima laikyti tikru XIV amžiaus popiežiaus politinės teologijos manifestu“¹⁰. Remdamasis šiuo traktatu, popiežius paskelbė teologinę bulę *Unam sanctam* apie pasaulietinės valdžios pavaldumą dvasinei valdžiai. Ši bulė buvo nukreipta prieš Pilypo IV Gražiojo 1302 m. priimtą dekretą dėl visiškos karaliaus nepriklausomybės. Šiuo dekretu karalius įtvirtino absoliučią savo valdžią pabrėždamas, jog nepripažįsta jokio kito valdovo (taip pat ir popiežiaus) išskyrus Dievą. 1303 m. popiežius karalių ekskomunikavo.

Mirus popiežiui Bonifacui VIII, Egidijus patyrė popiežiaus Klemenso V

(Clemente V, pranc. Raymond Bertrand de Got, 1264–1314), buvusio Bordo (Bordeaux) arkivyskupo, nemalonę. Egidijus, prieš išrenkant arkivyskupą Raimondą Bertraną de Got popiežiumi, jam pritaikė griežtas bažnytines sankcijas dėl bandymo įteisinti kanoninę nepriklausomybę nuo popiežiaus. Bordo arkivyskupas, išrinktas popiežiumi, nepamiršo Egidijaus poelgio. 1306 m., po vainikavimo iškilmių, grįždamas iš Liono į Bordo, jis su lydinčia svita nusiaubė Buržo vyskupijos bažnyčias ir vienuolynus išgrobstydamas visą turtą. To dar nepakako, jis pareikalavo iš Egidijaus sumokėti nemažą baudą už tariamą nedalyvavimą privalomuose Romos Kurijos susirinkimuose, vadovaujant popiežiams Bonifacui VIII ir Benediktui XI (it. Niccolo Boccasini, 1240–1304).

Palaidydamas gerus santykius su karaliumi Pilypu IV Gražiuoju ir Anglijos karaliumi Eduardu I (Edward I, 1239–1307), popiežius Kuriją perkėlė į Avinjoną. Toks poelgis pademonstravo Prancūzijos karaliaus įtaką popiežiui.

Karalius, siekdamas pasisavinti tamplierių turtus, pareikalavo, kad popiežius Klemensas V panaikintų tamplierių ordiną. 1311 m. popiežius Vienoje sušaukė Susirinkimą, kuriame tamplieriai bu-

vo apkaltinti erezija ir nedoru elgesiu. Klemensas V, kaip „silpnavalis popiežius administratyviai panaikino ordiną“¹¹. Egidijus Susirinkime pasmerkė tamplierių elgesį ir pareikalavo, kad tamplierių ordinas paklustų vyskupo valdžiai. Jo nuomone, tik tokiu atveju šis ordinas galėtų toliau egzistuoti.

Šiame Susirinkime be tamplierių bylos buvo nagrinėjami ir kiti klausimai. Egidijus turėjo pateikti pranciškono teologo ir mistiko Petro Jono Oliviečio (pranc. Pierre Jean Olieu/Olivi, 1248/9–1298) teiginių analizę. Po Oliviečio mirties, dar prieš šį Susirinkimą, popiežius Bonifacas VIII pavedė Egidijui įvertinti pranciškono darbus. 1303 m. Egidijus parašė traktatą, kritikuojantį Oliviečio *Apokalipsės komentarą*. Antrą kartą prie Oliviečio darbų Egidijus grįžo ruošdamasis Vienos Susirinkimui. Jis parašė traktatą *Petro Oliviečio klaidos*, kuriame pateikė 24 smerktinus teiginius. Susirinkimas pasmerkė tris Oliviečio teiginius.

Egidijus Romietis mirė 1316 m. gruodžio 22 d. popiežiaus Kurijoje Avinjone¹². Savo turtingą biblioteką Egidijus testamentu dovanavo paties įsteigtam augustinų vienuolynui Paryžiuje. Vėliau į šį vienuolyną buvo pervežti ir jo palaikai.

FILOSOFŲ KLAIDOS

Traktatą *Filosofų klaidos (Errores philosophorum)* Egidijus Romietis parašė apie 1270 m¹³, vykstant garsiems teologų ir filosofų disputams filosofiniais teologijos klausimais. Šie disputai daugiausia lietė peripatetinę-averoistinę filosofiją, dėl kurios scholastų nuomonės išsiskyrė:

vieni palaikė averoistinę, kiti – augustiniskąją, tretieji – tomistinę kryptį.

Dar prieš 1277 m. *syllabus* vyskupas Tempjė 1270 m. gruodžio 10 d. buvo pasmerkęs Paryžiaus Menų fakulteto filosofų 15 tezių, iš kurių 13 buvo siejamos su Averrojaus šalininkais. Fakultetui va-

dovavo Sigeras Brabantietis (lot. Siger de Brabantia, ~1235/40–~1281/84), „kuris siekė sąmoningumo, intelektualinių poreikių patenkinimo *iškylant* naujam stiliui, naujai moralei, naujai gyvenimo formai: *filosofiniam gyvenimui*. Tas judėjimas, kurį galima pavadinti *intelektualiniu aristokratizmu*, atsirado nagrinėjant filosofinius graikų-arabų tekstus“¹⁴.

Menų fakulteto filosofai Aristotelį traktavo Averrojaus kalba, todėl jiems „Aristotelio filosofija buvo didžiausias proto galimybių pasiekimas, visiškai atskiras nuo teologijos, pagrįstos tikėjimo principu...“¹⁵. Toks požiūris buvo nepriimtinas Bažnyčiai, todėl vyskupas Tempjė apkaltino Averrojaus šalininkus bandymu atskirti filosofiją nuo teologijos¹⁶ ir, norėdamas sustabdyti Averrojaus ir Aristotelio idėjų plitimą, griebsi drastiškų priemonių.

Egidijus, laikydamasis Tomo Akviniečio požiūrio, ginčijamais klausimais išreiškė savo nuomonę traktate *Filosofų klaidos*, kurį Alainas de Libera apibūdino kaip pamfletą¹⁷. Daugiausia dėmesio traktate jis skyrė arabų filosofams, tačiau tai nereiškė, kad tik musulmonai yra nepriimtini krikščionių Bažnyčiai. Terminas „filosofai“ buvo taikomas visiems Averrojaus sekėjams, kurie ypatingai reikėsi Paryžiaus universiteto Menų fakultete. Pasak de Liberose, „*priešininkų* selekcija nėra politinė: tai tiesioginė išraiška XIII a. filosofų visumos, kurioje *arabai* statistiškai yra lygiai taip pat reprezentuojami kaip ir graikai. Be to, *filosofų* sutapatinimas neigiamos prasmės neturi“¹⁸.

Filosofų klaidos pradedamos Aristotelio (Stagirietis, 384–322 pr. Kr.) metafizikos kritika. Po to pereinama prie arabų

filosofų. Pirmuoju Egidijus pasirenka Averrojų (Abu'l Validas Muhamedas ibn Ahmedas ibn Muhamedas Ibn Rušdas, 1126–1198) kaip garsųjį Aristotelio filosofijos Komentatorių. Toliau jis aptaria Avicennos (Abu Ali al-Husayn Ibn Sina, 980–1037), al-Gazzalio (Abu Hamid, 1043–1111), al-Kindžio (Abu Jusuf Jaqub ibn Ishaq al-Sabbah, 801–873) teiginius, kurie neatitinka krikščioniškojo mokyimo. Nepaliekama be dėmesio ir žydų filosofija. Paskutinysis analizuojamas filosofas yra rabinas Mošė Maimonidas (Moses ben Maimon, 1135–1204).

Traktate analizuojamos filosofų klaidos yra susijusios su 1270 m. vyskupo Tempjė pasmerktais 13 averoistinių teiginių. Šie teiginiai apima platų temų spektrą: apie intelekto vienovę, žmogaus prigimtį, suprantamumo laipsnius, laisvąjį sprendimą, dangaus kūnų poveikį žmogui ir gamtai, pasaulio amžinumą, Dievo galybę ir pan.

Egidijus, kaip ir Tomas Akvinietis, Aristotelį vadina *Filosofu* iš didžiosios raidės. Prieš nurodydamas Aristotelio klaidas, Egidijus rašo: „Kadangi iš vieno neteisingo teiginio plaukia daugelis, Filosofas iš vieno klaidingo pagrindimo padarė daug suklydimų“¹⁹. Tokia pradžia yra neatsitiktinė. Akvinietis savo ankstyvąjį traktatą *Apie esinį ir esmę* (*De ente et essentia*) pradėjo teiginiu, jog ieškojimų prieangyje būtina išvengti klaidos, nes, anot Maxime Allard OP, mažiausias suklydimas studijuojančius atskiria „nuo tiesos bendruomenės, kuri yra tiek filosofinė bendruomenė, nes ji remiasi Aristotelio tekstų, kaip mąstymo ramsčių, skaitymu, tiek bažnytinė tikėjimo bendruomenė, nes susilietus su klai-

da gimsta etinės pažiūros, kurios nuo įsipareigojimo nukreipia į atsivertimą ir į išganymą ir kurios paremtos laisve bei asmenine atsakomybe²⁰.

Grįžtant prie *De ente et essentia*, aki-vaizdu, jog Akvinietis remiasi Aristotelium: „Kadangi, kaip sako Filosofas *Apie dangų ir pasaulį* pirmojoje knygoje, maža klaida pradžioje pasidaro didelė pabaigoje...“²¹, o Egidijus priešingai: jis šią mintį pritaikė paties Aristotelio kritikai. Be to, reikėtų nepamiršti, kad rašydamas šį traktatą apie 1252–1256 m., Akvinietis siekė apginti Aristotelį nuo neteisingų kaltinimų ir pritaikyti jo idėjas teologijai, ypač tiesos problematikoje. Pasak Battista Mondino: „Tai, kad nagrinėdamas tiesos sampratą Akvinietis daug dėmesio skiria esąčiai, sudaro bene įdomiausią ir originaliausią tomistinės tiesos sampratos aspektą. <...> Parodęs, kad tiesa yra minties ir daikto atitiktis, <...> Akvinietis išsamiau paaiškina Aristotelio tezę, kad tiesa priklauso sprendimui“²².

Bažnyčiai šios idėjos pasirodė eretiškos. 1270 m. pasmerkti filosofų teiginiai buvo aiškus įrodymas, jog prasidėjo antifilosofinis puolimas. Menų fakulteto dėstytojai tuo metu skelbė filosofinio gyvenimo koncepciją, išplaukiančią iš antikinės filosofijos, arabiškos kosmologijos, logikos, psichologijos ir etikos studijų. Tokia filosofija kėlė baimę Bažnyčiai, nes jos dėka reiškesi naujas gyvenimo stilius, siejamas, pasak de Liberos, su Avicennos, al-Gazzalio *kontempliatyvioju filosofu*: „filosofinės kontempliacijos modelis, pavojingas krikščioniškajam gyvenimui, atstovavo ne dvilypei, bet *kitai tiesai*, kitam santykiui su tiesa, į kuri galėjo įsijungti ir pasauliečiai“²³.

Taigi *Filosofų klaidos* pradedamos Aristotelio filosofijos analize. Egidijus išrenka, jo nuomone, 14 klaidingų Filosofo teiginių ir bando parodyti jų žalingumą krikščionybei.

Pirmasis teiginys skirtas judėjimo problemai. Egidijus teigia, jog Aristotelio tvirtinimas, kad judėjimas neturi pradžios, yra klaidingas, nes, Akviniečio pastebėjimu, pirmasis judintojas, kurio niekas nejudina, yra Dievas [q. 2, a. 3, in re.]²⁴. Antras teiginys siejamas su laiko problema. Kadangi, pasak Egidijaus, neteisingas pirmasis Aristotelio teiginys, jog judėjimas neturi pradžios, tai iš jo plaukiantis antrasis – „laikas niekada neprasidėjo, nes judėjimas visada lydimas laiko“²⁵, yra tuo labiau klaidingas. Tai patvirtina ir Akvinietis, teigdamas, jog „Dievas į buvimą išveda kūriniją ir laiką drauge [35 sk., 6]“²⁶.

Taip Aristotelio teiginiai, pasak Egidijaus, gimdo vienas po kito klaidingus samprotavimus apie judėjimą, laiką, dangaus kūnus, angelus, Dievo kūrimo idėją. Vis dėlto, priduria Egidijus, kai kurie norėtų pateisinti Filosofo, tačiau „argumentai, kurie paremti judėjimu (*per viam motus*), kad paneigtų pasaulio atsiradimą ir tikėjimo esmę, yra visiška sofistika“²⁷.

Aptaręs Aristotelio teiginius ir apibendrinęs jų daromą žalą krikščionių tikėjimui, Egidijus užsipuola Averrojų: „Komentatorius gi visas Filosofo klaidas išsaugojo, bet su daug didesniu atkaklumu ir labiau ironiškai negu Filosofas pasisakė prieš tuos, kurie galvoja, kad pasaulis turi pradžią. Būtent su juo verta ginčytis nepalyginamai daugiau negu su Filosofu, kadangi jis žymiai atviriau puolė mūsų tikėjimą, parodydamas me-

lagingu tai, kas negali paklūsti netiesai, nes kyla iš Pirmosios Tiesos“²⁸. Traktate jis išanalizavo 12 Averrojaus teiginių. De Liberos nuomone, Egidijus „pateikė Averrojaus paveikslą, kurį filosofijos priešininkai pradėjo taikyti visiems filosofams apskritai“²⁹. Pasak Nikolajaus Gavriušino, Averrojų teisingai įvertino Ernestas Renanas (1823–1892) monografijoje *Averrojus ir averoizmas*, kuri buvo išleista 1852 m.³⁰

Avicennai Egidijus priskiria 22 klaidingus samprotavimus apie kūniškųjų substancijų ir formos kompoziciją, amžiną judėjimą, daiktų prigimtį, inteligencijas ir protą, sielą, angelus, Dievą, dangaus sferas, pranašavimus, palaimą, teigdamas, kad „jam gali būti priskiriamos ir kitos klaidos, tačiau jos remiasi jau aptartomis arba slypi jose“³¹. Panašiai klysta ir al-Gazzalis, kurį Egidijus apibūdina kaip Avicennos sekėją ir jo kompiliatorių.

Kosmologinėje srityje, Egidijaus įsitikinimu, labiausiai klysta al-Kindis. Tuo metu filosofai diskutavo apie žvaigždžių įtaką sublunarinio pasaulio gyvybingoms būtims, remdamiesi Aristotelio biologija, Platono *Timajaus* interpretacija, astrologija, peripatetine kosmologija. Egidijui šie disputai atrodė prieštaraujantys tikėjimui. Kaip ypatingai klaidinančią koncepciją apie astralinę determinizmą jis išskyrė al-Kindžio traktatą *Apie magiškų menų teoriją*, išrinkdamas 18 neteisingų teiginių. Kritiką Egidijus pradeda nuo teiginio, jog „tas, kuris turi absoliutų supratimą apie dangiškosios harmonijos taisykles, gali turėti išsamų žinojimą tiek apie praeitį, tiek apie ateitį“³², pabrėždamas, kad toks tvirtinimas suponuoja klaidingą nuostatą, „jog

visi ateities [įvykiai] tiesiogiai priklauso nuo dangiškųjų kūnų išsidėstymo“³³. Bažnyčią neramino tai, kad „Astrologijos natūralizmas, kuris tiesiogiai konkuruo su teologiniu pasaulio aiškinimu, galėjo atvesti į kraštutinį determinizmą ir materializmą“³⁴.

Filosofų klaidos baigiamos Mošės Maimonido traktato *Pasimetusių vadovas* analize. Traktatas, parašytas arabiškai, buvo išverstas į hebrajų kalbą, o vėliau, apie 1230 m., pasirodė lotyniškas vertimas, pavadintas *Dux neutrorum* arba *Dux seu director dubitantium aut perplexorum*. Maimonidas šiame darbe bandė suderinti „filosofinį pažinimą su Apreiškimo tiesa, kitaip sakant, žydų teologiją su Aristotelio filosofija“³⁵. Aristotelis Maimonidui, greta Pranašų Raštų, buvo didžiausia žmogaus intelekto galios apraiška. Etienne'as Gilsonas *Pasimetusių vadovą* pavadino žydų scholastinės teologijos suma³⁶. Egidijus pabrėžia, kad „Rabbi Moise [Maimonidas], laikydamasis Senojo Testamento raidės (*superficiem dicta*), nesutinka su Filosofu dėl amžinojo judėjimo. Būtent, jis teigia, kad pasaulis turėjo pradžia, kas išplaukia iš to, ką jis kalba apie Įstatymo išaiškinimą [*Pasimetusių vadovas*] II knygoje XV ir XVI skyriuose. <.>. Taigi ne šiuo [klausimu] jis klydo, bet daugeliu kitų [teiginių] prasilenkė su tikra tiesa ir katalikų tikėjimu“³⁷. Iš *Pasimetusių vadovo* Egidijus išrenka 11 teiginių, iš kurių eksplicuoja krikščionių tikėjimui neteisingų 15 nuostatų: „1. Kad Dievuje nėra jokios daugybės: nei realios, nei mąstomos. 2. Kad Dievuje nėra trejybės. 3. Kad apie tobulumus Dievuje ir mumyse kalbama skirtingomis prasmėmis. 4. Kad dieviš-

kos savybės neįtvirtina Dievuje ko nors teigiamo. 5. Kad apie Žodį Dievuje kalbama tik atžvilgiu [Jo] esmiškumo (*essentialiter*). 6. Kad supralunarinio pasaulio kūnai gyvi. 7. Kad nors laikas turi pradžią, jis niekada nesibaigs. 8. Kad supralunarinio pasaulio kūnų judėjimas yra amžinas. 9. Kad pasaulis niekada iš esmės neatsinaujins. 10. Kad [pats] žmogus gali save visiškai paruošti pranašavimo malonei. 11. Kad Dievas negali sukurti [atsitiktinės] savybės be subjekto. 12. Kad dieviška Apvaizda, išskyrus [tai, kas liečia] žmogų, kituose skleidžiasi tik giminėse, bet ne personalijose; ir kad visais tokiais atvejais vyksta atsitiktinai ir nenumatomai. 13. Kad Dievas niekada nepakeičia žmogaus valios. 14. Kad žmogus pats iš savęs gali gyventi teisuoliškai ir vykdyti pranašų nurodymus. 15. Kad paprastas svetimoteriavimas [svetimvyriavimas] nebuvo mirtina nuodėmė iki Įstatymo davimo³⁸.

Taigi Egidijus, pritardamas Averojaus šalininkų puolimui, Maimonidą smerkė

ties dėl jo aristotelinės metafizikos, tiek dėl jo etikos. Iš paskelbtų krikščioniškam mokymui prieštaraujančių Maimonido teiginių ryškėja, jog jis kritikuojamas ne dėl pasaulio amžinumo sampratos, bet dėl Dievo buvimo ir Jo savybių įrodymo bei moralės savokų. Maimonidas etikoje suderino Talmudo Išminčių, Aristotelio ir arabų filosofų moralės mokymo principus. Jis siekė parodyti, kad, pvz., charakterio pastovumas, asmens savanoriškumas, žmogaus sielos galios ir kt. yra skirtingai aiškinami teologijoje ir filosofijoje. Maimonido teigimas, jog Įstatymas žmogų moko kaip išvengti blogų darbų, o jo laisva valia atitinkamai priima vienokius ar kitokius sprendimus, Bažnyčios buvo traktuojamas kaip erezija.

Filosofų klaidos pabaigoje Egidijus pabrėžia, kad jam buvo svarbu apjungti į vieną traktatą Aristotelio, Averrojaus, Avicennos, al-Gazzalio, al-Kindžio, Maimonido teiginius, kurie prieštarauja krikščionių tikėjimui ir parodyti jų klaidingumą.

POST SCRIPTUM

Aristotelizmas, pasiekęs viduramžių Europą, buvo ne Aristotelio traktatų rinkinys, bet arabų mąstytojų filosofinių raštų rinkinys, kuriame Aristotelio mintys buvo išplėtos, savaip interpretuotos, neretai papildytos neoplatoniškomis idėjomis. Toks *peripatetizmas*, puolamas bažnytinės ir universitetinės cenzūros, sukėlė vidinius prieštaravimus scholastikoje. Diskusijos dėl judinančiojo prado, žmogaus sielos galių ir jo moralės, astro-

loginio poveikio žemesniajam pasauliui išryškino filosofų ir teologų skirtingus požiūrius.

Taigi XIII a. *syllabus* atskleidė ne tik graikų, arabų ir žydų kultūrų įsiliejimą į lotynų pasaulį, bet ir filosofijos, kaip ypatingos disciplinos, iškilimą. Šis nuopelnas priklauso universitetui. Veikdamas kaip vienijanti struktūra ir išlaikydamas prieštaringas ambicijas, universitetas gebėjo išaukštinti *vita philosophi*.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. Stanislaw Bross. *Gilles de Rome et son traité du „De ecclesiastica potestate“*. – Paris: Beauchesne, 1930, p. 16.
- ² Šv. Tomas Akviniėtis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I–II, 90–97 klausimai*. Iš lotynų k. vertė G. Vyšniauskas. – Vilnius: Logos, 2005, [kl. 95, in re.], p. 165.
- ³ Žr. Stanislaw Bross. *Gilles de Rome et son traité du „De ecclesiastica potestate“*, p. 68.
- ⁴ Žr. *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol. I, Henricus Denifle O.P., Aemilo Chatelain, eds. – Paris, 1889, p. 543–558.
- ⁵ Žr. ten pat, p. 633.
- ⁶ Žr. Aegidii Romani. *Questio de deceptione*. // *Analecta Augustiniana*, ed. Gerardo Bruni, 1939/1940, v. 17, n. 3, p. 229–245.
- ⁷ Žr. Николай К. Гаврюшин. «Непогрешимый богослов» Эгидий Римский и его трактат «Ошибки философов». // *Труды Минской духовной академии*, N. 1, 2002, с. 74.
- ⁸ Žr. *Histoire de la philosophie. I vol 2, Antiquité – Moyen Age*. Sous la direction de Brice Parain. – Paris: Gallimard, 1969, p. 1424.
- ⁹ Žr. Josef Lenzenweger, Peter Stockmeier, Karl Amon, Rudolf Zinnhobler. *Katalikų Bažnyčios istorija*, d. I. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996, p. 258.
- ¹⁰ Alain de Libera. *La philosophie médiévale*. – Paris: PUF, 1993, p. 457.
- ¹¹ Josef Lenzenweger, Peter Stockmeier, Karl Amon, Rudolf Zinnhobler. *Katalikų Bažnyčios istorija*, d. I, p. 260.
- ¹² Žr. Etienne Gilson. *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*. – London: Sheed and Ward, 1989, p. 735.
- ¹³ Žr. Armand A. Maurer, C.S.B. *Medieval Philosophy*. Gen. Editor Etienne Gilson. – New York: Random House, 1965, p. 205.
- ¹⁴ Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*. Iš prancūzų k. vertė B. Demkutė, S. Makselienė ir kt. – Vilnius: Logos, 2001, p. 15.
- ¹⁵ John W. Baldwin. *Viduramžių kultūra 1000–1300*. Iš anglų kalbos vertė S. Daugirdaitė. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 138.
- ¹⁶ Žr. Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 85.
- ¹⁷ Žr. ten pat, p. 176.
- ¹⁸ Ten pat, p. 70.
- ¹⁹ Эгидий Римский. *Ошибки философов*. Перевод Н. Гаврюшина. // *Труды Минской духовной академии*, N. 1, 2002, с. 86.
- ²⁰ Maxime Allard OP. *Kvietimas, skaitant Akviniėčio tekstus, dar kartą pamąstyti apie tiesą, esmę, egzistenciją ir žmogaus intelektą*. Iš prancūzų k. vertė N. Keršytė ir S. Rumšas OP. // Tomas Akviniėtis. *Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienvę prieš averoistus*. Iš lotynų k. vertė G. Vyšniauskas. – Vilnius: Logos, 2000, p. xvii.
- ²¹ Tomas Akviniėtis. *Apie esinį ir esmę*. // Tomas Akviniėtis. *Filosofijos traktatų rinktinė*. Iš lotynų k. vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 7.
- ²² Battista Mondin. *Tomo Akviniėčio filosofinė sistema*. Iš italų k. vertė Birutė Demkutė. – Vilnius: Logos, 2006, p. 59, 60.
- ²³ Žr. Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 86.
- ²⁴ Žr. Sancti Thomae Aquinatis. *Summa Theologiae*, I. – Madrid: La editorial catolica, S. A., 1953, p. 18.
- ²⁵ Эгидий Римский. *Ошибки философов*, с. 86.
- ²⁶ Šv. Tomas Akviniėtis. *Suma prieš pagonis*. Antroji kn. Iš lotynų k. vertė G. Vyšniauskas. – Vilnius: Logos, 2003, p. 133.
- ²⁷ Эгидий Римский. *Ошибки философов*, с. 89.
- ²⁸ Ten pat, с. 89–90.
- ²⁹ Ten pat, с. 105.
- ³⁰ Žr. Николай К. Гаврюшин. «Непогрешимый богослов» Эгидий Римский и его трактат «Ошибки философов», с. 83.
- ³¹ Эгидий Римский. *Ошибки философов*, с. 94.
- ³² Ten pat, с. 97.
- ³³ Ten pat, с. 99.
- ³⁴ Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 171.
- ³⁵ Dalia Marija Stančienė. *Mošė Maimonidas: tarp intelekto ir Apreiškimo*. // *Logos*, 2006, Nr. 48, p. 96.
- ³⁶ Žr. Etienne Gilson. *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, p. 229.
- ³⁷ Эгидий Римский. *Ошибки философов*, с. 100.
- ³⁸ Ten pat, с. 101.